

RZECZNIK PRAW OBYWATELSKICH

Warszawa,

Adam Bodnar

II.518.5.2017II.518.5.2017.MM

Pan

Zbigniew Ziobro

Minister Sprawiedliwości

Prokurator Generalny

W związku z powołaniem Zarządzeniem Ministra Sprawiedliwości z 28 marca 2017 r.¹ Zespołu do przeprowadzenia analizy dotychczasowych regulacji prawnych w zakresie postępowania w sprawach nieletnich, dostosowania tych regulacji do obowiązujących obecnie standardów i wypracowania nowych rozwiązań prawnych, chciałbym poddać pod rozagę Pana Ministra problem konieczności wzmocnienia pozycji pokrzywdzonego w toku postępowania regulowanego ustawą z dnia 26 października 1982 r. prawo o postępowaniu w sprawach nieletnich (dalej u.p.n.)². Zagadnienie to jest przedmiotem mojego ciągłego zainteresowania. Pomimo wcześniejszych wystąpień w tym zakresie³, pokrzywdzony czynem karalnym nieletniego lub zachowaniem nieletniego świadczącym o jego demoralizacji wciąż nie posiada odpowiedniej ochrony prawnej.

Obecnie obowiązująca ustawa, z perspektywy uprawnień pokrzywdzonych, budzi moje poważne zastrzeżenia. Na aprobatę zasługuje nowelizacja u.p.n. ustawą z dnia 30 sierpnia 2013 r. o zmianie ustawy o postępowaniu w sprawach nieletnich oraz niektórych innych ustaw⁴, która istotnie zwiększyła uprawnienia pokrzywdzonego. Niemniej, nie zmieniła jego statusu w postępowaniu.

¹ Dz. Urz. MS z 2017 r., poz. 124.

² Dz. U. z 2016 r., poz. 1654 – t.j. z późn. zm.

³ Wystąpienie generalne do Ministra Sprawiedliwości z dnia 7 marca 2008 r., znak RPO-487004-II/04/DK.

⁴ Dz. U. z 2013 r. poz. 1165.

Zasadnicze wątpliwości budzi, w mojej ocenie, nieprzyznanie przez ustawodawcę pokrzywdzonemu prawa strony (jego interesy może reprezentować jedynie prokurator, jako rzecznik interesu społecznego), co powoduje ograniczenie uprawnień pokrzywdzonego do wnoszenia środków odwoławczych i odbiera postępowaniu walor kontradiktoryjności.

Zgodnie z art. 30 § 1 u.p.n. w postępowaniu w sprawie nieletniego stronami są: 1) nieletni; 2) rodzice lub opiekun nieletniego; 3) prokurator. Również w orzecznictwie Sądu Najwyższego jednolicie przyjmuje się, że pokrzywdzony nie jest stroną postępowania w sprawach nieletnich⁵. Kwestia pozycji pokrzywdzonego w postępowaniu w sprawach nieletnich była także rozpatrywana przez Trybunał Konstytucyjny, który nie znalazł podstaw do podważenia jej konstytucyjności⁶.

Dokonując analizy uprawnień pokrzywdzonego przysługujących mu w toku postępowaniu w sprawach nieletnich, należy podkreślić przede wszystkim ich iluzoryczny charakter. Pokrzywdzony "może być obecny" na rozprawie (art. 30 § 6 u.p.n.), czyli może być jej obserwatorem. Zgodnie z art. 32m u.p.n. zarządzając wyznaczenie rozprawy, zawiadamia się o tym strony oraz pokrzywdzonego. Według art. 32p § 2 u.p.n. protokoły i dokumenty podlegające odczytaniu lub odtworzeniu na rozprawie można uznać za ujawnione w całości lub w części bez ich odczytywania lub odtwarzania. Należy jednak je odczytać lub odtworzyć, jeżeli którakolwiek ze stron lub pokrzywdzony o to wnosi. W myśl art. 32q u.p.n. pokrzywdzony może być obecny na rozprawie lub posiedzeniu, chyba że jest to sprzeczne z dobrem nieletniego lub względami wychowawczymi.

Pokrzywdzony ma prawo wniesienia zażalenia na każdą decyzję o odmowie wszczęcia lub o umorzeniu postępowania (art. 21 § 3 i art. 22 § 3 u.p.n.). Nie może jednak zaskarżyć orzeczenia kończącego postępowanie, ponieważ nie jest jego stroną.

Nadto, w ustawie o postępowaniu w sprawach nieletnich nie ma ogólnego przepisu zobowiązującego sąd rodzinny do informowania pokrzywdzonego o jego uprawnieniach i obowiązkach. Są tylko dwa przepisy zobowiązujące sąd do zawiadamiania pokrzywdzonego o wszczęciu postępowania (art. 32a § 2 u.p.n.) oraz treści orzeczenia kończącego to postępowanie (art. 31 § 3 u.p.n.).

⁵ Por. uchwała składu 7 sędziów SN z 14 lipca 1992 r. w sprawie III CZP 72/92, OSNCp.1992.10.183; postanowienie SN z 24 lipca 1997 r. w sprawie I CKN 479/97, OSNC 1998.1.12.

⁶ Zob. wyrok TK z 29 czerwca 2016 r., SK 24/15, OTK ZU A/2016, poz. 46.

Pokrzywdzonemu przysługuje prawo do przeglądania akt sprawy i robienia z nich odpisów, z wyłączeniem wywiadów środowiskowych i opinii o nieletnim, jedynie za zgodą sądu rodzinnego (art. 32d § 2 u.p.n.). Powyższe uprawnienie, jak podnosi się w doktrynie⁷, ma charakter iluzoryczny, z uwagi na fakt, że pokrzywdzonemu nie przysługuje zażalenie na odmowę przejrzenia akt i robienia z nich odpisów.

W innej sytuacji prawnej, gdyby nieletni po ukończeniu 15 lat dopuścił się jednego z czynów zabronionych wymienionych w art. 10 § 2 Kodeksu karnego oraz spełnił określone w tym przepisie warunki, wytoczone zostanie przeciwko niemu postępowanie karne. Wówczas pozycja pokrzywdzonego ulegnie zasadniczej zmianie. W toku bowiem postępowania przygotowawczego pokrzywdzony jest stroną (art. 299 k.p.k.). Może również do rozpoczęcia przewodu sądowego na rozprawie głównej złożyć oświadczenie, że będzie działał w charakterze oskarżyciela posiłkowego (art. 54 § 1 k.p.k.). W toku postępowania sądowego pokrzywdzony działający w charakterze oskarżyciela posiłkowego może zadawać pytania osobie przesłuchiwanej (art. 370 § 1 k.p.k.). Po zamknięciu przewodu sądowego pokrzywdzonemu przysługuje prawo do zabrania głosu (art. 406 k.p.k.). Pokrzywdzony, jako strona postępowania karnego, może więc m.in. przeglądać akta sprawy sądowej oraz sporządzać z nich odpisy lub kopie (art. 156 § 1 k.p.k.), a na odmowę dostępu do akt, przysługuje stronie zażalenie (art. 159 k.p.k.). Powyższe niewątpliwie świadczy o nieporównywalnie większych uprawnieniach pokrzywdzonego w toku postępowania karnego niż w sprawach nieletnich.

W doktrynie wskazuje się, że pozbawienie pokrzywdzonego czynem karalnym nieletniego lub zachowaniem nieletniego świadczącym o jego demoralizacji uprawnień strony w postępowaniu w sprawach nieletnich, można oceniać jako naruszenie konstytucyjnej zasady równości oraz prawa do sądu określonego w art. 6 Konwencji o ochronie praw człowieka i podstawowych wolności, sporządzonej w Rzymie dnia 4 listopada 1950 r. (Dz.U.1993.61.284, ze zm.)⁸. Nie ma również podstaw by różnicować pozycję pokrzywdzonego w postępowaniu w sprawach nieletnich oraz postępowaniu

⁷ P. Górecki, V. Konarska-Wrzošek, Ustawa o postępowaniu w sprawach nieletnich. Komentarz, Wydanie I, 2015, Lex 10112.

⁸ Zob. M. Korcyl-Wolska, Uwagi na temat sytuacji prawnej pokrzywdzonego w postępowaniu podporządkowanym przepisom ustawy z dnia 26 października 1982 r. o postępowaniu w sprawach nieletnich (Wybór zagadnień do dyskusji). Teza nr 5 Cz.PKiNP 2012/2/213.

karnym, zwłaszcza w jego początkowym stadium. Stąd postuluje się przyznanie pokrzywdzonemu statusu strony w postępowaniu w sprawach nieletnich w jego początkowym stadium⁹. Nietrudno bowiem sobie wyobrazić sytuację, w której nieletni oraz jego rodzice będzie próbował umniejszyć czyn karalny, na przykład oskarżając pokrzywdzonego o sprowokowanie albo nawet współudział w czynie. W tej sytuacji, nie przyznanie pokrzywdzonemu statusu strony może pozbawić go odpowiedniej ochrony prawnej¹⁰.

W porównaniu z pozycją pokrzywdzonego w postępowaniu karnym, rola pokrzywdzonego w toku postępowania w sprawach nieletnich jest marginalna, a rozwiązania u.p.n. w tym zakresie mogą stanowić źródło jego „wtórnej wiktyimizacji” – niezwykle bolesną dla rodziców ofiary, niemogącej uczestniczyć w postępowaniu¹¹.

Na uwagę zasługuje fakt, iż aktualnie przed Europejskim Trybunałem Praw Człowieka toczy się sprawa pokrzywdzonych w postępowaniu w sprawach nieletnich, którzy skarżą się na brak odpowiednich uprawnień w tym postępowaniu¹², w szczególności na brak możliwości wzięcia udziału w postępowaniu w stopniu niezbędnym do obrony swoich praw.

Należy podkreślić, że dobro nieletniego sprawcy nie może w każdym przypadku usprawiedliwiać ograniczenia praw pokrzywdzonego, którym najczęściej jest dziecko, zwłaszcza, gdy nie stoją w sprzeczności z funkcją wychowawczą postępowania.

W związku z powyższym, uprzejmie proszę Pana Ministra o rozważenie zainicjowania zmian ustawy dotyczącej postępowania w sprawach nieletnich.

⁹ Zob. M. Kułacz, Z problematyki kontrydiktoryjności postępowania wyjaśniającego w sprawach nieletnich. Teza nr 1 Prok. i Pr. 2005/1/115.

¹⁰ Ibidem.

¹¹ Zob. K. Gromek, Komentarz do ustawy o postępowaniu w sprawach nieletnich. Stan prawny na dzień 1 marca 2001 r., Wydanie I, Lex 9518.

¹² Skarga nr 58558/13 zakomunikowana polskiemu rządowi w dniu 6 lipca 2015 r..